

ҚИЯЛДЫҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘРЕКЕТТЕГІ РӨЛІ

Орындаған: Кертай А.

Кертай Н.

Топ: ППк 16-2

Қабылдаған: Қолдас Г.

Жоспар

- I. Қиял туралы жалпы ұғым
- II. Қиял жайында ғалымдардың түсінігі
- III. Қиял түрлері
- IV. Қиял бейнелерінің жасалу жолдары

“Жанның өзінде бұрыннан бар суреттеулерден жаңа суреттеулер жасай алуы қиял деп аталады”

(М. Жұмабаев).

- Қиял дегеніміз сыртқы дүние заттары мен кұбылыстарының субъективтік образдарын қайтадан жаңартып, өңдеп, бейнелеуде көрінетін, тек адамға ғана тән психикалық процесс:
- Адамда қиял пайда болған кезде ми қабығында бұрын жасалған уақытша байланыстар түрлі комбинацияларға түседі де, жаңа нәрселердің бейнесі туып отырады. Уақытша байланыстарды қайта жасап, өңдеу процесінде екінші сигнал жүйесі шешуші рөл атқарады.
- Қиялдың адам қажетіне асуы, оның шындықпен байланысты болып келуі адамға ерекше қанат бітіріп, оның ілгері өрлеуіне себепші болады. Халық “Қыран жетпеген жерге қиял жетеді” деп өте тауып айтқан. Бір кезде талантты орыс ғалымы Қ. Э. Циолковский (1857— 1935) космосқа ұшуды армандап еді. Космос кораблімен аспан әлеміне тұңғыш жол салған Ю. Гагарин мен қазақ ғарышкері Тоқтар Әубәкіровтің және басқаларының ерліктері осындай шындықпен тығыз байланысты қиялдың іске асуы болып табылады.

Адамдардың қиялына тән кейбір ерекшеліктерді төмендегіше топтастыруға болады:

- Әр адамның қиял ерекшеліктері оның жеке қызығулары мен қасиеттеріне, алдына қойған мақсатына байланысты болып келеді.
- қиялдың мазмұны мен формасы адамның жас және дара ерекшеліктеріне де, білім тәжірибесіне де байланысты.
- қиял адамның өскен ортасына, этностық ерекшелігіне, табиғат, жер-су қоршауына байланысты да көрініп отырады. “Жаратылыстың құшағында,— деп жазады М. Жұмабаев,- меруерт себілген көк шатырдың астында, хош иісті жасыл кілем үстінде, күнмен бірге күліп, түнмен бірге түнеп, желмен бірге жүгіріп, алдындағы малымен бірге өріп, сары сайран далада тұрып өсетін қазақ баласының қиялы жүйрік, өткір, терең болуға тиісті”.
- қиял — адамның барлық психикалық құбылыстарымен ұштасып жататын процесс. Мәселен, алға қойған мақсатты жоспарлап, жүзеге асырудың жолдарын іздестіру қиялсыз мүмкін емес.
- адам қиялы еңбек процесінде, іс-әрекет үстінде жарыққа шығып, дамып отырады. Мұндағы негізгі шарт: саналы мақсаттың болуы, болашақты болжай алу, істейтін еңбектің нәтижесін күні бұрын көре білу, яғни оны өңдеп, өзгертіп, елестете алу — адам қиялына тән негізгі белгілер.

Қиял жайында ғалымдардың түсінігі

- ❖ Француздың әйгілі ғалымы, әрі көрнекті жазушысы Дени Дидро: “Қиял! Бұл сапасыз ақын да, философ та, ақылды адам да, ойлайтын жан да, тіпті адам болу да мүмкін емес” деп тегін айтпаса керек.
- ❖ Орыстың белгілі демократ, публицисі Д. И. Писарев (1840—1868) шындық пен оптимизмге толы арман туралы көп толғанған адам, оның “арманның іске талпындыратын пайдасы” туралы пікірі жастар үшін ерекше маңызды. Өйткені адам әрекет етудің орнына бос қиялға сүңгісе, бұл келешектің қиялы болмай, бос лағу, құр-ғақ қиял болар еді.

- ❖ Мақсатқа сай дұрыс армандай алу адамға зор қуат беріп, іске талпындырады. Сондықтан да халық: “Арманы жоқ жігіттің дәрмені жоқ” деп өтс тауып айтқан.
- ❖ Туысқан қырғыз халқының ұлы жазушысы Шыңғыс Айтматов: “Ақтық демі таусылғанша ой ойлап, қиял қанатында ұшатындығымен де адам биік, адам ұлы” деп терең философиялық ой қорындылайды. Қиялы әлсіздің өзі де әлсіз.

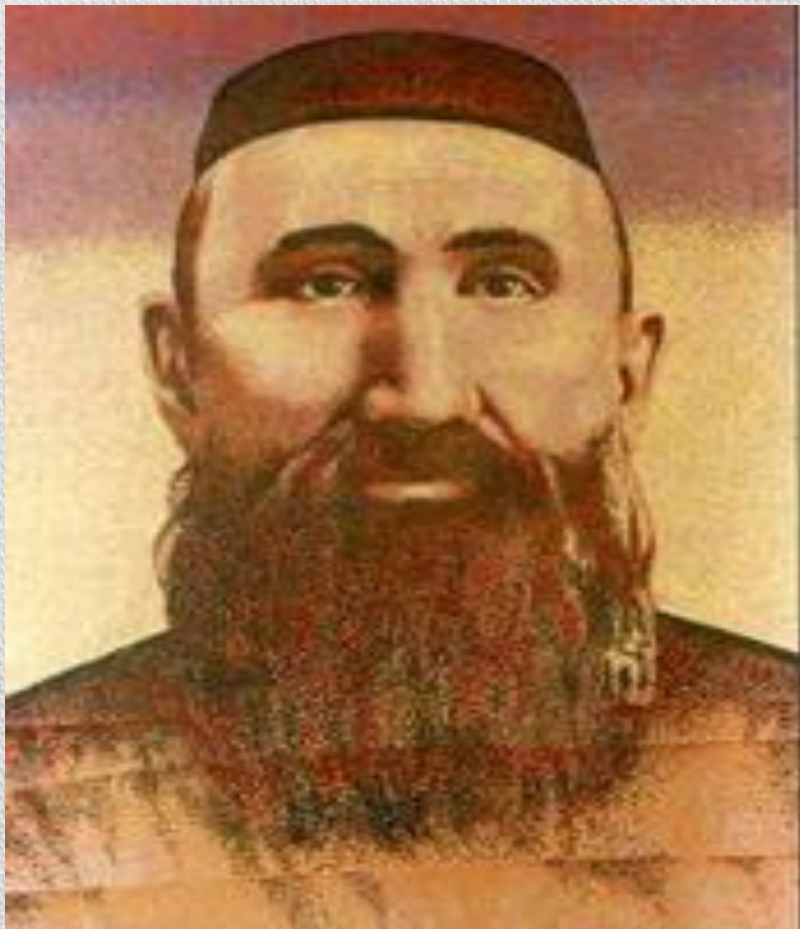
Қиял түрлері

- ❑ Пассив (әлсіз) қиялдың айқын түрі түс көруден байқалады. Көрген түстің қисынсыз шым-шытырық болатыны да — осы ырықсыздықтан. Мұндай қиялдардың пайда болуы адамның өз ойының тізгінін босатып жіберуіне де байланысты. Мысалы, аспандағы бұлтқа қарап, оны әр нәрсеге ұқсату, немесе біреу әңгіме айтып отырғанда, оның басынан кешіргендері тыңдаушының көз алдынан ағылып өтіп жатуы. Осы екі мысалдың бірінші жағдайында — қарапайым қиялдау затты қабылдаса, ал екінші жағдайда сөзді қабылдаудан елес пайда болады. Елес — қиялдың пассив түрі.
- ❑ Қиялдың саналы әрі жемісті түрі — ырықты қиял. Бұл — адамның алдына саналы түрде мақсат қоя отырып, әдейі образдар жасау мен қажетті бейнелер тудыруы. Қиялдың бұл түрі балалардың ойын әрекетінен де анық байқалады. Ұшқыш, дәрігер, ғарышкер, мұғалім т. б. болып ойнауларына қарап, олардың ырықты қиялдарын аңғаруға болады. Өйткені, ырықты қиял еңбектену процесінде дамып, әрбір адамның іс-әрекеті мен жұмыс нәтижелерін алдынала көз алдарына елестетеді. Оларды орындауға, қимыл-әрекеттерді жоспарлы түрде жасап отыруға міндеттейді. Ырықты қиял түрлерін топтап қарастырудың жолдары бар. Олар — қайта жасау, творчестволық қиял, арман болып үшке бөлінеді.

- ❖ Суреттеп жазғанға немесе сызғанға қарап адамның жаңадан бір нәрсені елестете алуын, қайта жасау қиялы деп атайды.
- ❖ Творчестволық қиял деп өзіндік жаңа образдар жасау арқылы әрекетте, жаңа продуктылар беруде көрінетін қиялды айтады. Жазушының, суретшінің, ғылымның, композитордың т. б. қиялы творчестволық қиялға жатады.
- ❖ Актив қиялдың ерекше бір түрі — арман. Арман дегеніміз өз қалауымызша жаңа образдар жасау. Мұның творчестволық қиялдан ерекшелігі мынада: арман өзіміздің тілеген келешекке бағытталған қиял процесі.

Қиял бейнелерінің жасалу жолдары

- ❑ Қиял түрлі елестеулердің өзгеріп, өңделуінің арқасында жасалып отырады. Қиялда анализ, синтез әдістері, агглютинация, схематизация түрлі схемалар мен суреттердің акцентировка (образдың типтік басты белгілерін жасау) тәсілдері жиі қолданылады. Қиялдағы елестерді топтастырудың қарапайым түрі агглютинация деп аталады. Осы әдіс арқылы мифологиялық бейнелер (кентавр, сфинкс, жез тырнақ) мен түрлі механизмдердің, машиналардың конструкциялары (амфибия — танк, судан өте алатын жеңіл танк, аэрошана - суға қонып, ұша алатын самолет) құрастырылады.
- ❑ Агглютинация әдісі ежелгі Мысыр елінде, сондай-ақ, Солтүстік Америка индеецтерінің өнер ескерткіштерінен үлкен орын алған.

... бұрын фантазия, қиял деп журген ойлар
бүгін дағдылы іс екенін танып, құтыла
аламыз ба?

Ш.Құдайбердіұлы.

Арманмен ойнау қауіпті, күйреген арман
өмірді бақытсыздыққа душар ету де мүмкін

Д. И.Писарев

Реті	Сұрақтар	Иә	Жоқ
1.	Сізді живопись қызықтыра ма?	2	1
2.	Ішіңіз жиі пыса ма?	1	2
3.	Бір тарихи жағдайды айтқанда мәнерлеп, әсерлеп айтасыз ба, өзіңізден қосарыңыз болар ма?	1	0
4.	Жұмыстағы немесе оқудағы белсенділігіңіз қандай?	2	1
5.	Жазғанда алшақ жазып, көп орын аласыз ба?	1	0
6.	Киінгенде мода сән заңдарын басшылыққа аласыз ба немесе өз ұнатуыңызбен киінесіз бе?	2	1
7.	Сабақ не жиналыс үстінде қағаз бетіне бір түрлі заттардың суретін сала беруді ұнатасыз ба?	0	1
8.	Музыканы тандағанда сол әуенге байланысты бейнелер көзіңізге елестей ме?	1	0
9.	Ұзақ хат жазуды ұнатасыз ба?	2	1
10.	Кейде түрлі-түсті түс көресіз бе?	1	0
11.	Бұрын болмаған, тек әңгімелерден естіген жерлерді ойыңызда немесе барып көргіңіз келе ме?	1	1
12.	Кино көргенде жиі жылайсыз ба?	1	0
	Барлығы	15	7

Қиялды дамыту дегенімізде ең алдымен әркім өзі қиялының аз немесе көп екенін, қай дәрежеде екенін белгені жөн. Мұны көптен бері шетелдерде жиі қолданылып келе жатқан “Сізде қиял бар ма?” деген тиен арқылы анықтауға болады.

Кестедегі сұрақтарға жауап берген соң “иә”, “жоқ” жауабы бойынша жиналған ұпайларды қосады да, эксперименттің қорытындысына жүгінеді. Сонда 14-17 ұпайға иеленгенде ең бай қиял болады, егер оны өмірге қолдана білсе үлкен қуаныш әкеледі. Ал 9-13 ұпай орташа қиял. Ең соңында 5-8 ұпай нағыз реалист адамдарда болады.